

Az erdélyi honismertető egyesület (Verein für Siebenbürgische Landeskunde) tudományos munkássága eredményeiről.

A Magyar Történelmi Társulat megalakulásakor körívében egyik céljául tüzte ki: a hazában eddig szétszórta működött történetbúvároknak és szakkedvelőknek egymással összeköttetésbe hozását, sorosában egyesítését, s ezt alapszabályai 3. §-ában is szabályozó elvként kifejezte.

A mi itt az egyesületről van mondva, — úgy vélem — alkalmazható, sőt alkalmazandó a rokon célú egyesületekre is. Az egyén részvényt fizet, szellemileg munkálkodik, a gyűléseket látogatja; az egyesület levelez, csereviszonyba lép, munkálkodása eredményeit évi tudósításokban megküldi, — mindkettő a célt mozditja elő. A különbség csak az, hogy a midőn két rokon irányú társulat tagjai külön is egyedileg, de mint erkölcsi testület együttesen is teljesítik kötelességeiket, egymást segítve, törekvéseiket egyesítve, az eredmény nagyobb, a cél biztosabban s hamarabb elérhetővé lesz.

Ez értekezés célja: egy régen létező rokon irányú egyesületnek munkássága, ismertetése és méltatása által a Magyar Történelmi Társulattal közelebbi érintkezésbe hozása, a mi mindkettő tanulságos lehet.

Tudom, hogy a szóban levő egyesület tudós gyülekezet nagyobb része előtt ismeretes, hogy kiadványait, midőn erdélyi tárgyokról irtak, többen használják is. De nem ismeri a magyar tudósoknak és olvasóknak akkora köre, a mennyi tudományi értékkel ama termékek bírnak, azért, hogy azok bajosan szerezhetőek meg, mert Magyarországnak nagy lélekkel, fennkölt ön-

érzettel bíró népe, saját kiterjedt irodalma van : az erdélyieknek hazájuk s irodalmi világuk is szűk , s ennek is csak egy részét teszik a szász tudósok német nyelven írt munkái, melyeknek általános világirodalmi becsük tán nincs , sőt állítólag a magyarországi magasb, egyetemeseb érdekek színvonaláig is ritkán emelkednek, hanem speciális erdélyi, kisebbszerű, olykor épen szász kérdéseket és tudományi ügyeket fejtegetnek , s mint ilyek , a magyarországi tudósok- és olvasóra különösebb hatással eddigelé nem voltak, s azért vonzerővel sem bírtak. Magyarország tudósait az erdélyi — kivált német — irodalom nem igen érdekli; ők német tudományért nyugatra, nem keletre mennek.

Ez, tisztelt gyülekezet, a normál állapot, s következményeiben eddig is káros volt ; mert a két ország értelmiségét egybesimulás helyett megosztotta, ugyanannyi irodalmat hozott létre, az együvé tartozás érzését s erkölcsi kapesait lazákká tette, a szellemi munkásság intenzív tartalmát csökkentette, a két ország rokon érdekei elintézésénél félreértéseket szült, s a közügyekkécs kérdésekkel való tisztában nem létel egyiknek vagy másiknak — rendszeren azonban a gyöngébbnek — jogai megesorbitását idézte elő.

De ma , a két ország egyesülése után , épen veszélyes az egyesült két haza politikai, társadalmi és tudományos viszonyainak alapos nem ismerése , az egymás iránti feszesség , a lelkek és kedélyek egymáshoz nem simulása, az egyének hidegsége s a rokon intézetek és egyesületeknek egymáshoz nem közeledése. Mert ma a törvényszékekben, ministeriumokban, a parlamentben együtt döntenek el ügyeink , hazánk jelen s jövő sorsát az arra hívottak együtt szövik. Életünk és történetünk egygyé lett. A politikai egyesülést szelleminek és erkölcsinek kellene követni. Hol kezdődhetnék ez helyesebben , mint a tudományosság terén s a társadalomban ? Én úgy hiszem , legfőbb közérdekeink követelik az irodalmi és szellemi téren való összesimulást.

Habár futólag végignézzünk az erdélyi szász honismereti egyesület szintén harmincz éves munkásságán, s fontolóra vesszük : mily kevés anyagi erővel mennyi jót és szépet hozott az létre az irodalmi téren, mily szilárd kitartással ment kezdet óta kitzított

ezélja felé, s a midőn a szép specialis érdekeket hiven és nagy sikerrel szolgálta: egyszersemind Erdély történelme, archaeologiája, természettudományi, statistikai és népismei ismertetése érdekében is mily hasznosan működött, — lehetlen tőle az elismerést, a becsülést, sőt tiszteletet megtagadnunk. Erdély történelmére az újabb időben megjelent források tetemes részét száz tudósok munkásságának köszönhetjük.

De e fáradságtalan s nemes munkásságnak árnyoldala is van, s én azt nem tartom elhallgathatónak. Az irodalmi tér nem kölcsönös bókolasok tere. Kiskorúság, ha akár az egyén, akár egy rész hibái vagy tudományi tévedései kimondásától fél. Ki kell mondani, s ha nem igaz, megezáfolni, a tévedésekre rámutatni, s az irodalom erkölcsi czélját, a javítást, így elérni igyekezni.

Nekem is azt kell tennem ez értekezésem folyamában; teszem sine ira et studio, szerzett ismereteimen alapuló meggyőződéseim szerint.

I. A honismertető egyesület alakulása. 1840. october 8. némely⁷ melegkeblű medgyesi honfiak felhívására a tudomány számos barátja gyűlt össze Medgyesre a végett, hogy Erdély ismertetésére egyesületet alkossanak; alapszabályokat készítettek, megerősítés végett (nov. 6.) a helybeli tanács útján az erd. kir. kormányzék, s onnan a fejedelem elé terjesztették; a felség czeket 1841. május 11-én kelt kir. elhatározásával megerősítette. Az alapszabályok 1. §-a a czélt tüzi ki, s ez: a nyomozások gyámolítása a honismeret minden ágában, s munkálkodása eredményeinek sajtó útján közzététele; a 9. § szerint: a társaság munkálatai időhöz nem kötött füzetekben kiadandó s a titkártól szerkesztendő folyóiratban jelennek meg, melynek czíme: *Archiv des Vereines für Siebenbürgische Landeskunde*; a jegyzőkönyvek, tárgyalás és folyóirat nyelve a közgyűlés végzésénél fogva német, egy nyomott ív munka tiszteletdíja egy későbbi határozat szerint 25 frt, a tagsági részvényfizetés a 3. § szerint évenként 2 frt. A 4., 5., 6., 7. §-ok az igazgatást szervezik, melynek organumai: az elnök és — újabb módosítás szerint — helyettese, 12 választmányi tag 5 évre választva, ugyanannyi póttag, titkár, pénztárnok; a 8. § a pénz-

tárnok választását szabja meg, a 10. § az évenkénti közgyűlések idejét pünkösdi utáni szombatra teszi, a 11. § a gyűléseket szabályozza, a 12. § a bejövő pénzt így rendeli hasznosíttatni: 1) pályadíjkitűzésekre, 2) jeles könyvek megjutalmazására, 3) egyéb egyesületi czélokra, 4) a bevétel $\frac{1}{4}$ -ének tartaléktőkévé alakítására, a 13-ik — utolsó — § az alapszabály-módosításokról szól.

A mint az alapszabályok leérkeztek, Segesvár gyűlésre hívta meg az egyesületet 1842. május 19-ére, ott azokat felolvasták, tisztviselőiket megválasztották, elnökké lett Bedeus József élethossziglan, tagokat vettek föl, teljesen megalakultak; azután minden évben más száz városban volt gyűlésök, kivéve 1848—49-et, ekkor az egyesület is megszűnt volt; 1850-ben szeptember 18-án fenmaradt romjai egybegyűltek, újból szervezkedtek; 1854-ben ismét nem volt közgyűlésök, --- mondja kút-főm, — mert a cs. kir. helytartóság akkor szervezkedett, s a száz tisztviselők bódorgóban voltak; 1855-ben a közgyűlés ideje augusztusra tétetett át, mert a tanodai szünidőket a német tanrendszer megváltoztatta. Az elnök 1858-ban meghalt, helyére megválasztatott Trausch József nyudijazott pénzügyi tanácsos, s helyettesül Neugeboren J. Lajos. Az egyesületnek az országban ügynökei vannak, kik tagokat gyűjtenek, a tagdíjakat beszedik, s a központba beszolgáltatják. Az év végén minden tag a társulat évi működéséről készült nyomtatott tudósítást kap, melynek czíme: *Jahresbericht*.

II. Az egylet tagjainak száma. Az 1842-től 1847-ig terjedő időszakról nincs kezemenél adat; az 1853—63-ki második időszakaszban így állott: 1853—4-ben 350, 1854—55-ben 368, 1855—56-ban 380, 1856—57-ben 409, 1857—58-ban 375, 1858—59-ben 365, 1859—60-ban 410, 1860—61-ben 391, 1861—62-ben 404, 1862—63-ban 428. Azon innen nincsenek kezemen az adatok. Ez időig a számok gyarapodást mutattak.

III. Az egylet vagyoni állása:

	frt	kr		frt	kr
1842—43-ban bevétele volt	362	—	kiadása	—	48
1843—44-ben „ „	1455	12	„	30	30
1844—45-ben „ „	2803	8	„	345	38

	frt	kr.	frt	kr.
1845—46-ban bevétele volt	3785	28	kiadása	822 41
1846—47-ben	"	"	"	1259 56
1847—48-ban	"	"	"	2338 32
1850—51-ben	"	"	"	383 22
1851—52-ben	"	"	"	3793 26 ¹ / ₂
1852—53-ban	"	"	"	4391 52
1853—54-ben	"	"	"	4755 55 ¹ / ₄
1854—55-ben	"	"	"	4840 4 ² / ₄
1855—56-ban	"	"	"	5182 4 ² / ₄
1856—57-ben	"	"	"	5773 21 ¹ / ₄
1857—58-ban	"	"	"	6852 34 ² / ₄
1858—59-ben	"	"	"	7392 1 ¹ / ₄
1859—60-ban	"	"	"	8514 56 ³ / ₄
1860—61-ben	"	"	"	7676 31 ¹ / ₄
1861—62-ben	"	"	"	8700 59 ² / ₄
1862—63-ban	"	"	"	10,906 90 ² / ₄

Tartaléktőke 1842-től 1863-ig: 14,641 frt 95 kr.

A számok aránya folytonos gyarapodást, a tartaléktőke okos gazdálkodást tanúsít.

IV. Az egyesület tudományos munkálkodása. Ez két időszakra oszlik, az első 1842-től 1848-ig, a második 1853-tól 1870-ig terjed. Folyóiratuk czíme már fentebb érintve volt, folytatásául tekintettek Schuller J. Károly ily czímű, 1840—41-ben megjelent egykötetes kútfő gyűjteményének: Archiv für die Kenntniss von Siebenbürgens Vorzeit und Gegenwart; dolgoztak ugyan a tagok mindjárt 1842-ben, de a kiadás csak 1845-ben kezdetett meg. Három füzet tett egy kötetet, az I. kötet 1845-ben, a II-ik 1846-ban, a III-ik 1848-ban, s a IV-ik 1850-ben jelent meg. A Schuller-féle kötetben volt 9 értekezés, 4 erdélyi, 4 szász történetet illető, 1 természettudományi. Az egyesület I-ső kötetében 5 erdélyi, 5 szász történelmi, 4 az erdélyi földrajzot illető; a II-ik kötetben 14 erdélyi, 9 szász történelmi, 1 természettudományi; a III-ikban 9 erdélyi, 4 szász történelmi, 1 természettudományi; a IV-ikben 2 erdélyi, 5 szász történelmi tárgyú. Ezekon kívül más kisebb-nagyobb közlemények, miket ily szorosra osztályoznom nem lehetett. Mindenik

kötet 30—32 ívet tett, kiadta az egyesület, nyomatta Steinhauser Tivadar Nagy-Szebenben.

Az 1853-tól 1870-ig terjedő korszakban a cím megmaradt, de a kiadvány külön neve: *Uj folyam*; két év folytán egy egész kötet egyszerre adatott ki, azután megint füzetenkint; megjelent I VIII. kötet, s a IX-ikből az 1-ső füzet.

Az I. kötet 1853-ban jelent meg, 1—414 8-adrétű lapból áll, van benne 27 cikk, 6 erdélyi történelmi, 6 természettudományi, a többi specialis szász érdekű; a II. kötet 1855-ben jelent meg, áll 1—444 8-adrétű lapból, van benne 19 cikk, 7 erdélyi, 3 szász történelmi, a többi vegyes; a III-ik 1858-ban jelent meg, áll 3 füzetből, 1—469 lapon, 12 cikkel, melyek közül Erdélyt illeti 2 történelmi, 1 természettani cikk, a szászokat 8, a többi vegyes; a IV. kötet (1859.) 3 füzetben, 1—459 lapon, 9 cikket tartalmaz: erdélyi történelmi 2, természettani 3, a többi a szászokat illeti; az V. kötet (1861) 3 füzetben, 1—426 lapon, van benne 14 cikk, 6 erdélyi, 2 szász történelmi, a többi vegyes; a VI. kötet (1865.) 3 füzetben, 1—454 lapon; van benne 12 cikk, 2 erdélyi, 4 szász történelmi, 1 természettudományi, a többi vegyes; a VII. kötet (1866.) 3 füzetben, 1—463 lapon, hoz 8 erdélyi, 6 szász történelmi, 1 természettudományi s több vegyes tartalmú cikket; a VIII. kötet (1867) 3 füzetben, 1—490 lapon, hoz 2 erdélyi, 2 szász történelmi, 2 természettudományi s több vegyes cikket; a IX. kötetből 1870-ben jelent meg az 1-ső füzet 1—150 lapon, van benne 4 erdélyi, 1 szász történelmi, 1 természettudományi cikk. Ezt berekeszti *Trauschenfels Jenő* ily című közleménye: *Siebenbürgische Literatur* 1869, melyben 11 erdélyi német, magyar és oláh, s 11 magyarországi írónak adja a címlap szerinti rövid megnevezését, folytatását is ígérve. Mind a nyolcz kötetet Gött János nyomatta Brassóban, tehát ott megszerezhető.

Ezek szerint, a Schuller-féle első kötetet is ide számítva, az erdélyi honismertető egyesület tagjai saját folyóiratuk I—XIII. kötetében 1845-től fogva, tehát 25 év alatt, 14 nagyobb tudományos értekezést adtak ki, melyekből Erdély történelmét illető 78, természettudományi és rokon 23, speciális szász érdekű 72.

Ezen eredmény kedvező színben tünteti föl az egyesület munkásságát s működő tagjainak tudományos készültségét.

b) A honismertető egyesület munkásságának másik ága a pályadíj kitűzés s ez által jeles művek létrehozása.

Ez úton jött létre: 1) *Geschichte der Siebenbürger Sachsen*, írta Teutsch György tudor s most superintendens, megjelent Brassóban Gött. Jánosnál. 2) *Mineralogie Siebenbürgens*, írta Ackner Mihály, N.-Szebenben Steinhaußen Tivadarnál. 3) *Fauna der Wirbelthiere Siebenbürgens*, írta Bielz Albert, kijött N.-Szebenben Filtsch Sámuelnél. Több jutalmat közgyűlési végzésnél fogva nem tűztek ki.

c) Az oly műveknek, a melyek az egyesület céljait előmozdítják, íróit az egyesület jutalomban és segélyben részesíteti.

Így nyertek megjutalmazást: 1) *Die Sachsen in Siebenbürgen*, írta Schell Márton. 2) *Geschichte des Kronstädter Gymnasiums*, Düek Józseftől. 3) *Siebenbürgische Rechtsgeschichte*, Libloy-i Schuller Frigyesről. 4) *Deutsche Fundgruben zur Geschichte Siebenbürgens*, Neue Folge, alapította volt gr. Kemény József, folytatja Trauschenfels Jenő. 5) *Martinuzzi*, Schuller J. Károlytól. 6) *Hermannstadt*, második javított kiadás Seivert Gusztávtól, (még nem jelent meg.) 7) *Zur Geschichte und Statistik Siebenbürgens*, Bielz Alberttől. 8) *Sächsische Gedichte*, Kästner Viktortól. 9) *Die Programme der sächsischen Gymnasien in Siebenbürgen*. Ezt az absolutismus idejében minden gymnasium igazgatósága köteles volt kiállítani, s a kormánynak bemutatni. Már ma igen hasznos gyűjtemény tudományos nevelési történetünkre nézve. 10) *Siebenbürgische Märchen*, Haltrich Józseftől. 11) *Siebenbürgische Sagen*, Müller Frigyesről.

Továbbá segélyt nyertek Müller Frigyes: *Aelteste deutsche Sprachdenkmäler Siebenbürgens*. Schuster Vilmos: *Werke über sächsische Volkslieder, Zauberformeln, Räthsel, Spielwörter und Kin-*

derdichtungen. Haltrich József: Programm eines siebenbürgisch-deutschen (sächsischen) Idiotismus, című műveik kiadására. Végre az egylet költségén megjelent Bécsben Braumüllernél: Geologie Siebenbürgens von Hauer und Stache.

d) Adott ki az egylet könyveket.

1) Flora Transsylvanica, IV-ik kötetét, Baumgartentől, megjelent Steinhaussennél N.-Szebenben. 2) Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum, nyomtatott Brassóban Göttnél 1847–48-ban. 3) Geschichte des Bisthums der griechisch-nichtunirten Glaubensgenossen in Siebenbürgen, megjelent N.-Szebenben 1852-ben. A bécsi cs. tud. akadémia segélyével kiadott: Urkundenbuch von Siebenbürgen, Árpádkori — Erdélyt illető — oklevelek, szerkesztették Firnhaber és Teutsch György; utóbbi most a vegyesházi királyok korszakából való oklevelek gyűjtésével foglalkozik; továbbá a Codex Krausio-Kelszianust is, melynek címe: Chronik des Schässburger Stadtschreibers Georg Kraus, két kötetben.

e) Az egylet a hazai tudományosságot más úton is előmozdította, nevezetesen szász gymnasiumoknak ásvány-gyűjteményeket szerzett, s 1848-ban gr. Keménynek ily című indexét másoltatta s nyomatta ki: Index historicus, diplomaticus, antiquarius, publico-politicus, s azt új tárgymutatóval felkészítve, az egylet tagjai közt kiosztotta; a kastenholzi erdőkben, pojánai patakban, besztercei kálváriakertben tett ásásokra 1862-ben 50 frtot, Marienburg Frigyesnek szász történelmi érdekű ásásokra ismét 50 forintot adott.

Mindezt saját tagjaitól bevett jövedelméből fedezte. Ajándékul kapott: a bécsi császári Akadémiától 1849-ben 200 frtot, gr. Mikótól 1858-ban 100 frtot, az erdélyi es. helytartóságtól 1858-ban 300 frtot, b. Geringer Károlytól ugyanazon évben 4', b. Sagunától 1859-ben 100, Schwarzenberg Károly herezegtől az erdélyi volt katonai kormányzó fiától 1860-ban 50, végre Geblell Károly titkártól 1862-ben 50 frtot.

Az utóbbi három pontban említett tudományos művek közül

13 erdélyi általános történeti és természettudományi, 10 specialis szász érdekü.

V. Szász tudományos férfiak és írók. Az első vagy 1841–50-iki időszakban kitűntek: Schuller J. Károly, Ackner Mihály, Fress Károly, Trausch József, id. b. Bedeus József, Benigni József, Zimmermann József, Haan Frigyes, Roth Sámuel, Kurz Antal, Schmidt Henrik, Bielz Albert, Neugeboren J. Károly, Teutsch György; azon kori kissebbrendű írók: Schaser, Friedenfels, Düek, Schell, Hintz János és többen.

A második vagy 1853–70-ik évi időszakban, az előbbi korszakban még előzőn kívül, kitűntek: Libloy-i Schuller Frigyes, Zieglauer Nándor, Seivert Gusztáv, Müller Frigyes, Rannicher Jakab, Wittstock Károly, Schmidt Vilmos, Trauschenfels Jenő, Schwarz Károly; kissebb nevéek: Marienburg Frigyes, b. Bedeus József, Fabricius Károly, Obert Ferencz, Haltrich József, Brucker, Wenrich, Vesten, Kästner, Schuster, Gross, Károly stb.

Százhetven—nyolczvan ezer lélekszámú nép kebeléből 30 év folytán a tudomány különböző ágaiban föltűnt 20—24, s maga iránt figyelmet költött ugyanannyi kezdő vagy kissebb nevű író, kétségbevonhatlanul mutatja azt, hogy e népnek mondhatni egész tömegébe behatott a műveltség, és hogy e nép intelligens osztályának igen nagy része az irodalmi műveltség színvonalán, tehát aránylag a legmagasb kulturai fokon áll.

VI.) Hátra van még az egylet munkásságának tudományi becséről elmondani nézetemet.

E művek a természettudományi, régészeti, epigraphiai, ezimer- és éremtani, nyelvtudományi és népköltészeti, matematikai és rokon tudományokban irodalmi színvonalunkon állnak, tudományosságunk beltartalmát növelik, a kulturát a szász nép között nagy körben terjesztik. A köz- és jogtörténet mezején is nagy az egylet érdeme a kutatásban, anyaggyűjtésben, a források fölfödésében és közrebocsátásában; mert újabb időben, kivált az ipar és kereskedés, a mult századok társadalmi és közműveltségi története megírhatására igen becses adatokat szolgáltatott tagjai; sőt a néhai Bedeus, Kurz, Schuller J. Károly, és közelebbről Teutsch György superintendens, Libloy-i Schuller Frigyes és

Zieglaueer Nándor diplomaticai és történelmi művei felfogás és műszerkezet tekintetében valóban kitűnők; ezek történetírásukat gazdagították, látkörét terjesztették és tisztították, előbbre vitték.

Íme, tisztelt gyülekezet, az erdélyi honismertető egyletnek s tudományos munkásságának a lehetőségig hű képe! Szép az, és sok tanulság rejlik benne. De mint minden szépnek, úgy ennek is van árnya. Két köz- és államjogtörténeti kérdésben az imént említett jelesek közül csak a két első tudott subjectivitásából ki, s magasabb tárgyilagosságra emelkedni. A többi, történetírói útján különben bármily helyesen haladott, az austriai uralkodó-házzal való egybeköttetésünk és a szász népnek Magyarország államjogához és a magyar néphez való viszonya kérdéseiben igen sokszor megbotlott.

Az elsőről csaknem meggyőződése minden szász tudósnak az, hogy Magyarország és Erdély Austriába, ha jogilag nem is, de tényleg be van olvadva, az osztrák uralkodó-háznak oly birtoka, mint a többi örökös tartományok, civizálitíóját a multban annak köszönheti, jövőben tőle várhatja; természetes óhajta s törekvése tehát az erdélyi szászországnak az alkotmányos differenciák alkalmával mindig az uralkodó-házzal tartani, a fönnálló hatalomhoz csatlakozni, s azt célja szerint segíteni abban, hogy a tényleges állapotnak közjogi alap szereztessék még Magyarország államjoga feláldozásával is. Ők jól ismerik alkotmányunkat, igen nemzetünknek Austriába beolvadástól való határozott idegenkedését; de mivel ők, mint fajrokonok, ezt óhajtják: tehát hiszik, ifjúságuk előtt könyveikben tanítják, sőt tényleg elő is mozdítják. Ily érzület és fölfogás eredménye az, hogy ők I. Mátyásnak Fridrikkel, II. Ulászlónak Miksa császárral kötött egyoldalú magánszerződését államjogilag érvényesnek, ellenben az 1506-ki rákosi országgyűlés híres végzését, I. Zápolya királylyá választatását és uralkodását az előfordult ugyancsak csekély formahiányok miatt törvénytelennek tartják, a váradi 1538-ki szerződést csak az uralkodó-házra nézve kedvező pontokban fogadják el jogérvényesnek; a nemzeti fejedelmi korszakot nem apanyira Magyarország, mint Austria elleni bitorlással, a magyar király s illetőleg a német császár ellen hadat viselt Bethlen Gá-

bort és I. Rákóczi Györgyöt rebelliseknek nevezik. A történeti és államjogi adatoknak ily szellemben fölfogásából következik aztán, hogy ők ma is könyvekben írják, hogy Erdély 1691-ben Austria, és nem Magyarország s a magyar király oltalma alá tért vissza stb.

A magyar és szász történetírók fölfogása mind e két irányba közt tehát roppant a távolság; de az elvitázhatlan történeti igazság, s az őket hozzánk ragaszkodni kénytető állami fejlődési viszonyok tudata — előbb-utóbb közelebb hozandja őket hozzánk.

Értekezésemnek vége. Örvidenek, ha előadásom az erdélyi honismertető egyeslet iránt a tisztelt gyülekezetben némi figyelmet, sok kedvező s egy-két kedvezőtlen, de meggyőződésből származó szavam amannak derék tagjaiban irányunkban némi rokonszenvet költött volna, s a két rokon célú egyesületet egymáshoz bár valamivel közelebb vinné!

JAKAB ELEK.